

Islam in de Nederlandse media: Focus op het *Algemeen Dagblad*

In dit artikel wordt de wijze onderzocht waarop er over de Islam bericht wordt in het *Algemeen Dagblad*. We zien duidelijk een stijgende aandacht voor de islam in de onderzoeksperiode (1998-2004). 'De' islam is sinds 11 september 2001 een veelbesproken onderwerp en wordt vaak in verband gebracht met geweld, fundamentalisme en terrorisme.

Inleiding

In Nederland staat de multiculturele samenleving hoog op de maatschappelijke en politieke agenda. Dit is geen verrassing: anno 2005 wonen ruim anderhalf miljoen niet-westerse allochtonen in Nederland. Moslims maken momenteel 5,8% van de Nederlandse bevolking uit en het samenleven van al deze verschillende bevolkingsgroepen gaat niet zonder horten of stoten. De multiculturele samenleving, en vooral het islamitische deel, wordt in de media vaak eenzijdig in verband gebracht met problemen (zie o.a. Shadid, 1995). Dit wordt door veel moslims ook zo ervaren: 63% vindt de berichtgeving over moslims in de Nederlandse media negatief (TNS NIPO, 2005). De media zouden idealiter een afspiegeling moeten zijn van de samenleving en dus ook van het multiculturele aspect ervan. Maar in de optiek van veel allochtonen zijn ze dat niet en is er juist sprake van negatieve beeldvorming. Een vaak gehoorde klacht is het minieme aantal allochtone deskundigen en woordvoerders op televisie en in kranten (Sterk & Liu, 2003). In nieuws- en actualiteitsprogramma's worden nog steeds te veel dezelfde mensen aan het woord gelaten, meestal uitsluitend over onderwerpen gerelateerd aan de multiculturele samenleving (d'Haenens, 2005). Qua recente beeldvorming van allochtone personages in televisieseries en films, dient genuanceerd te worden, zo blijkt uit het Kijkerspanel Drama (2004): er zijn relatief veel allochtone personages in Nederlands drama te zien (18%), met vooral 'lege' etniciteiten. Etnisch verschil speelt hier dus geen rol en er is evenmin sprake van stereotypering. In Nederlandse politerieseries zitten veel allochtone agenten; allochtonen worden er minder vaak dan vroeger als crimineel afgebeeld.

Leen d'Haenens is verbonden aan het Centrum voor Mediacultuur en Communicatietechnologie, Katholieke Universiteit Leuven en de Vakgroep Communicatiewetenschap, Radboud Universiteit Nijmegen. Susan Bink is verbonden aan de Vakgroep Communicatiewetenschap, Radboud Universiteit Nijmegen. Correspondentie naar de eerste auteur: Katholieke Universiteit Leuven, E. van Evenstraat 2A, 3000 Leuven. E-mail: leen.dhaenens@soc.kuleuven.be.

Shadid en Van Koningsveld (2002) spreken van oversimplificatie en afstandelijke presentatie van de islam in de media, waarbij de islamitische cultuur versimpeld wordt weergegeven vanuit een *outsider's view*. Volgens hen dient meer aandacht geschonken te worden aan de heterogeniteit en dynamiek van de islam, vanuit de visie van de moslims zelf. Journalisten lijken de verschillen tussen de islam en moslims enerzijds en het christendom en het Westen anderzijds stevast te willen benadrukken onder het mom van 'nieuwswaarde'.

Het versimpeld categoriseren van de complexe wereld en de mensen rondom ons blijkt echter een onvermijdelijk en onbewust proces dat meestal gebeurt op basis van externe kenmerken, zoals kledij en huidskleur, maar dat ook gebaseerd kan zijn op minder zichtbare eigenschappen zoals religie, cultuur en seksuele geaardheid. Ook mediaprofessionals zoeken hun heil in categorieën of *media frames* om hun dagelijkse nieuwsproductieproces minder complex te maken. Dit beslissingsproces achter de constructie van de nieuwsagenda en het hanteren van nieuwsframes is onderzocht door onder meer Neuman, Just en Crigler (1992). Op het moment van de selectie van nieuwsverhalen, spelen diepgewortelde nieuwswaarden een cruciale rol (bijv. Galtung & Ruge, 1965). Journalisten gaan op zoek naar het ongewone en berichten meestal over slecht nieuws. Als gevolg hiervan worden *outgroups* zoals minderheden en moslims geassocieerd met conflict, drama, controversie, geweld en afwijkend gedrag (bijv. Hartmann & Husband, 1974). Dergelijke nieuwswaarden zijn uiteraard niet exclusief voor minderheden of moslims, maar ook bepalend voor andere nieuwsverhalen. Journalisten maken zelf deel uit van een samenleving die doordrongen is van vooroordelen. Ze brengen informatie op een manier die te rijmen valt met hun eigen wereldvisies, inclusief wijdverbreide vooroordelen (Cottle, 2000) en maken hierbij gebruik van zogeheten *frames*.

Volgens Entman (1993, p. 52) houdt *framing* vooral selectie en prominentie in: problemen worden gedefinieerd, oorzaken gediagnosticeerd, morele oordelen geveld en oplossingen voorgesteld. Hoewel journalisten uiteraard verschillende manieren hebben om het nieuws te 'framen', blijkt uit de literatuur dat er ten minste vijf manieren bestaan waarop het nieuws doorgaans 'geframed' wordt. Semetko en Valkenburg (2000, p. 95) omschrijven deze als volgt:

- 1 door het benadrukken van conflicten tussen partijen of individuen;
- 2 door de aandacht te vestigen op een individu als voorbeeld of door het benadrukken van emoties;
- 3 door het neerleggen van verantwoordelijkheid of schuld geven aan politieke instanties of individuen;
- 4 door het benadrukken van de economische gevolgen voor het publiek;
- 5 door het nieuws vanuit een religieuze of morele visie te bekijken.

Dit resulteert in vijf generische nieuwsframes: het conflictframe, het human-interestframe, het verantwoordelijkheidsframe, het economische-gevolgenframe, en het moraliteitsframe.

Voorliggend artikel onderzoekt de gekozen categorisering en de associaties verbonden aan de berichtgeving over islam in het *Algemeen Dagblad*, gaat na welke frames prominenter zijn dan andere (in routine- versus crisisberichtgeving) en onderzoekt empirisch in hoeverre de bovenvermelde kritiek (simplificatie, gebrek aan diversiteit) klopt of niet.

Literatuurstudie

Zowel uit het beperkte Nederlandse en uitgebreidere Britse onderzoek blijkt dat de discussie over de islam in grote mate gevoerd wordt door autochtone opiniemakers. Vooral in interviews blijkt het overwicht van het 'witte' perspectief: voornamelijk 'witte' onderzoekers en politici worden eerder ondervraagd dan de Turkse of Marokkaanse groep zelf. Religieuze issues blijken een belangrijke rol te spelen in de berichtgeving over etnische relaties. Maar liefst één op de vier uitspraken gaat over religie. Maar het aantal artikelen waarin de geïnterviewde persoon door de journalist expliciet als moslim wordt gepresenteerd, blijft zeer beperkt. Vanaf 2001 is de aandacht voor religieuze issues toegenomen, zo blijkt. De El Moumni-affaire, een uitschieter in 2002, rond de tendentieuze uitspraken over homoseksualiteit van de behoudsgezinde Rotterdamse imam, levert een divers palet op aan aanverwante thema's gelieerd aan religieuze aangelegenheden.

Literatuurstudie leert ons dat er bewust wordt gezocht naar achtergronden bij het nieuws over de islam. Twee Nederlandse studies hieromtrent zijn van Fennema (2001) en Van Helden (2005). Zo signaleert Meindert Fennema (2001) op basis van een beperkte inhoudsanalyse van Nederlandse landelijke kranten en opiniebladen gedurende één maand na 11 september 2001 als lichtpuntje een stroom van achtergrondartikelen over de islam om de kennis onder autochtone Nederlanders over de islam te vergroten. Wel bleef de angst voor fundamentalisme doorklinken en speelt het nieuws over de islam zich overwegend af rond 'mediahypes', aldus Van Helden (2005), in haar vergelijkende studie van een krant en een actualiteitsprogramma (*de Volkskrant* en *Nova*). Gedurende de onderzochte drie jaar waren er pieken in de islamberichtgeving, zoals de doodstraf op de Nigeriaanse Amina Nawal, de homo-onvriendelijke uitspraken van imam El Moumni, het dragen van de gezichtssluier, de opkomst van Abou Jahjah en de AEL, enzovoort. Islamberichtgeving kenmerkt zich door veel aandacht voor terrorisme (een kwart van de artikelen): de islam wordt hier voorgesteld als een gevaar voor de Nederlandse samenleving en de westerse normen en waarden. Vooral autochtone Nederlanders, voornamelijk vanuit een politieke functie, worden aan het woord gelaten over de islam. De weinige moslims die geïnterviewd worden, zijn meestal woordvoerder van een instantie. Het percentage vrouwen dat over de islam aan het woord komt, is minder dan 25% (Van Helden, 2005).

Ook Brits onderzoek trok onze aandacht. Zo heeft Elisabeth Poole (2002) onderzoek verricht naar de representatie van de islam in twee dagbladen: de conservatieve *The Times* en de wat progressievere *Guardian*. In de periode 1994-1996 heeft zij 6507 artikelen over de islam geanalyseerd, waarvan er slechts 837 specifiek over Britse moslims gingen (12%). In Groot-Brittannië blijkt de focus voornamelijk op de internationale islam in plaats van de Britse islam te liggen. Verder wordt de islam vaak neergezet als een 'vreemde' cultuur, een 'indringer' ten opzichte van de westerse, 'normale' Britse cultuur. Deze bevindingen sluiten aan bij recenter onderzoek van Richardson (2004) naar islamberichtgeving in zeven Britse kranten. Hij concludeert dat aan moslims geen kenmerken worden toegekend van het Brits-zijn, maar dat ze duidelijk hun eigen 'Islamicness' hebben. Nog vol-

gens Poole (2002) wordt over de islam op een vereenvoudigde manier gerapporteerd: er worden vaak niet meer dan drie thema's gerelateerd aan de islam, waarvan de drie meest voorkomende religie, onderwijs en fundamentalisme zijn. Dit duidt op het beperkte kader (*restrictive framework*) waarin over de islam wordt bericht.

Terug naar Nederland: naar aanleiding van controversiële uitspraken van enkele imams in de media en de publieke reacties daarop, besloot de Tweede Kamer destijds om een grootschalig onderzoek naar moslims in Nederland uit te laten voeren. Dit resulteerde in de vijfdelige publicatie *Moslim in Nederland* van het Sociaal Cultureel Planbureau. De vierde deelstudie (Ter Wal, 2004) brengt verslag uit van de binnenlandse berichtgeving en het publieke debat over de islam, minderheden en integratie in de periode 1998-2002. De steekproeftrekking omvat vier jaar berichtgeving van *de Volkskrant* met de islam als centraal thema. Hierbinnen is de normaliteit opgezocht: crisissituaties worden uitdrukkelijk uit de weg gegaan. De routineberichtgeving wordt onder de loep genomen om een beeld van de gemiddelde discussievoering te krijgen en trends, oriëntaties en eventuele trendbreuken te kunnen vastleggen. De ene helft van de geanalyseerde artikelen bestond uit feitelijke artikelen, de andere helft uit opiniërende stukken. In totaal werden 866 artikelen geanalyseerd: één derde daarvan verwees expliciet naar religie. Deze studie vormde de directe aanleiding voor voorliggende studie rond het *Algemeen Dagblad*, die als uitbreiding van en als vergelijkingspunt met *de Volkskrant* dient te worden gezien.

Probleemstelling, onderzoeksvraag en methode

De SCP-publicatie vormt de directe aanleiding voor voorliggende studie, die de inhoudsanalyse van de kwaliteitskrant *de Volkskrant* uitbreidt met een analyse van islam in een populaire krant, namelijk het *Algemeen Dagblad* (AD). Aanvullend vergelijkend onderzoek naar de beeldvorming over de islam in de media is zonder meer waardevol. De vijf belangrijke vragen die in ons onderzoek gesteld worden zijn:

- *Hoe vaak* wordt er over de islam bericht?
- *In welk land* vinden de gebeurtenissen plaats?
- *Wie* spreekt er namens of vanuit de islam?
- *Hoe* wordt er over de islam bericht?
- Zijn er *veranderingen* opgetreden in de berichtgeving *naar aanleiding van een crisis*, namelijk de moord op filmmaker Theo van Gogh op 2 november 2004?

Onze studie verschilt op een aantal punten van die van Ter Wal. Zo richten wij ons niet uitsluitend op de binnenlandse berichtgeving, maar op *alle* berichtgeving over de islam, én we hebben een analyse verricht naar de gehanteerde nieuwsframes gerelateerd aan een specifieke gebeurtenis in vergelijking met routineberichtgeving. Deze longitudinale aanpak maakt een reconstructie mogelijk van de routinematige berichtgeving over islam en moslims, zonder de crisisberichtgeving uit de weg te gaan.

Over een periode van zeven jaar (1998-2004) zijn die artikelen geanalyseerd waarin de islam als centraal thema wordt belicht. Voor de selectie van de artikelen is gebruikgemaakt van de database Lexis Nexis. Er is gezocht

op het woord 'islam' in de titel (81 artikelen) en de opening (462 artikelen) van de artikelen. Ook zijn de artikelen meegenomen waarin de term 'moslim(s)' in de titel voorkwam (256 artikelen) en het woord 'fundamentalisme' in de titel en opening (37 artikelen). Hiermee kregen we het gros van de artikelen te pakken over de islam als centraal onderwerp. Na verwijdering van alle dubbele artikelen en artikelen die niet centraal over de islam bleken te gaan, hielden we een werkbare steekproef over van 677 artikelen met als bedoeling algemene kenmerken, trends en trendbreuken in de berichtgeving te ontdekken.

Het gehanteerde codeerinstrument is opgebouwd uit vijf rubrieken. Ten eerste zijn vragen gesteld over de berichtkenmerken. Hier wordt nagegaan wat de artikelkenmerken zijn: de dag en de precieze datum waarop het artikel verscheen, de plaats in de krant, de omvang van het bericht, de auteur, het soort artikel en de plek waar de gebeurtenis zich afspeelt.

Als tweede wordt de aanleiding voor publicatie van het bericht achterhaald: is het artikel geschreven naar aanleiding van bepaalde uitspraken van politici, van de publicatie van een onderzoek of boek, verkiezingen of een crimineel voorval. Is het gebaseerd op eigen onderzoek van de journalist?

De *inhoud* van het artikel wordt als derde onder de loep genomen: Om wat voor soort islam gaat het in het artikel? Over welk (sub)thema handelt het bericht? Naast de hoofdthema's is gekeken naar de subthema's: deze zijn secundair aan het hoofdthema, maar wel prominent aanwezig.

In het vierde gedeelte wordt gekeken naar de manier waarop individuen of groepen in het bericht voorkomen: worden deze genoemd, geciteerd of geparafraseerd? De personen die in de artikelen voorkomen, noemen we hier *actoren*. Actoren zijn personen of organisaties die in het bericht bij één of meerdere 'issues' betrokken zijn. We richten ons alleen op moslimactoren, dus personen of organisaties die de islam aanhangen. Er is onderscheid gemaakt tussen genoemde, geciteerde en geparafraseerde actoren. Indien er meer dan vier actoren in het bericht voorkwamen, zijn slechts de eerste vier geanalyseerd. We vragen ons af: Spreekt deze actor namens zichzelf of namens een organisatie? Gaat het om een bekend figuur of bekende organisatie? Hoe wordt naar de etniciteit verwezen en welke sekse heeft de actor? Waarover spreken de actoren? Hoe verhouden de verschillende actoren zich ten opzichte van elkaar? Ook wordt gekeken hoe de auteur van het artikel zich verhoudt ten opzichte van (uitspraken van) (niet-) moslimactoren.

Tot slot is gekeken naar de gehanteerde nieuwsframes met betrekking tot islam. We vragen ons af welke van de eerder vermelde vijf nieuwsframes het meest voorkomt in de berichtgeving over islam: we maken hierbij onderscheid tussen de islam in Nederland en die in het buitenland en de berichtgeving voor en na de moord op Theo van Gogh. Is het conflictframe bijvoorbeeld vaak aanwezig, dan wordt veel nadruk gelegd op conflicten tussen verschillende individuen of groepen. Komt het verantwoordelijkheidsframe vaak naar voren, dan wordt de verantwoordelijkheid voor bepaalde gebeurtenissen bij groepen of individuen neergelegd. We gaan na of de moord op Theo van Gogh een kentering teweeg heeft gebracht in de hantering van nieuwsframes in zoverre dat hier sprake kan zijn van *reframing* of niet. Bij de identificatie van frames gaan we op dezelfde wijze te werk als Semetko en Valkenburg (2000), namelijk aan de hand van twintig

stellingen die elk betrekking hebben op één van de vijf geïdentificeerde nieuwsframes. Ieder nieuwsframe bestaat uit vier stellingen: bijvoorbeeld de stelling 'Het artikel geeft een menselijk voorbeeld of een menselijk gezicht bij het onderwerp' illustreert het human-interestframe. Eén cluster van stellingen correspondeert met één nieuwsframe. Met andere woorden: hoe hoger de factorscore bij elke afzonderlijke stelling, hoe prominenter het bijhorende nieuwsframe aanwezig is in het onderzoeksmateriaal.

Resultaten

Hoe vaak wordt er bericht over de islam?

Uit tabel 1 blijkt dat er in de periode 1998-2004 gestaag meer islamgerelateerde artikelen zijn verschenen in het *Algemeen Dagblad*. Zo nemen we in september (33 artikelen) en oktober 2001 (39 artikelen) een verhoogde aandacht waar voor de islam als gevolg van de terroristische aanvallen op de Twin Towers in de vs. Het totaal van deze artikelen (72 artikelen) beslaat net iets meer dan de helft (51%) van alle artikelen in 2001 over de islam. Eenzelfde verhoogde aandacht zien we in de maanden november en december van het jaar 2004, als gevolg van de nasleep van de moord op Theo van Gogh op 2 november 2004. In deze twee maanden zijn 61 artikelen over de islam verschenen: 38% van het totale jaaraanbod.

Tabel 1

Aantal islamgerelateerde artikelen in het Algemeen Dagblad per maand in de periode 1998-2004

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	totaal
januari	6	4	10	1	9	18	9	57
februari	5	7	6	7	12	18	8	63
maart	5	6	8	5	7	5	8	44
april	3	8	7	4	6	13	13	54
mei	1	0	7	10	4	5	6	33
juni	1	2	2	5	15	3	18	46
juli	2	5	2	0	1	5	5	20
augustus	6	2	2	6	0	3	8	27
september	3	2	2	33	18	4	9	71
oktober	7	2	8	39	8	13	14	91
november	2	9	1	15	14	14	37	92
december	6	2	6	17	15	9	24	79
totaal	47	49	61	142	109	110	159	677
totaal %	7	7	9	21	16	16	23	100

Wat betreft de plaats in de krant, zien we dat artikelen over de islam iets vaker verschijnen in het binnenlandse nieuws dan in het buitenlandse nieuws (resp. 36% en 33%). De categorie 'opinie en ingezonden brieven' staat met grote afstand op de derde plaats (10%). Bijna de helft van de artikelen over de islam is lang (d.w.z. meer dan 400 woorden), wat erop kan duiden dat er relatief veel achtergrondinformatie wordt geboden. Dit zien we ook terug in het journalistieke genre dat bedreven wordt: 289 artikelen (43%) betreffen langere nieuwsberichten met achtergrondinformatie; 218

artikelen (32%) zijn korte nieuwsberichten met overwegend feitelijke informatie. Dit kan in eerste instantie gezien worden als positief: er worden niet zomaar feiten rond de islam gepresenteerd, maar er wordt ook duiding aan de informatie gegeven. Deze tendens bleek ook al uit het onderzoek van Fennema (2001): in de maand na 11 september 2001 publiceerden alle dag- en weekbladen in Nederland (met uitzondering van *De Telegraaf*) achtergrondartikelen over moslims in Nederland.

In welk land spelen de gebeurtenissen zich af?

We zien een verschil in berichtgeving tussen de islam in Nederland en die in het buitenland. De islam in het buitenland wordt regelmatig afgeschilderd als een religie met vreemde wetten, regels en gebruiken. Een voorbeeld hiervan is een artikel over moslimvrouwen in Kasmir die zuur in het gezicht kregen omdat ze hun hoofd en gezicht niet hadden bedekt (AD, 30 augustus 2001). Een ander artikel bericht over het sluiten van een nachtclub in Dubai waar zich 'immorele activiteiten', namelijk homoseksuele praktijken, afspeelden (AD, 3 april 2001).

De islam in Nederland wordt vaker geduid aan de hand van verschillende opinies van betrokkenen (zowel moslims als niet-moslims). Zo verscheen er op 1 februari 2001 een artikel over de musical Aisja, die in Rotterdam afgelast werd vanwege kritiek uit streng islamitische hoek. Verschillende opinies komen in het artikel aan bod: toenmalig staatssecretaris Van der Ploeg, de imam die de voorstelling verboden had, Herman Meijer (wethouder Rotterdam), schrijver Said El Haji, Ahmed Aboutaleb (toenmalig directeur Forum), CDA-Kamerlid Gerda Verburg en Paul Nouwen (toenmalig voorzitter Rotterdam 2001). Door voor- en tegenstanders van de afgelasting aan het woord te laten, werd een zo volledig mogelijk beeld van de gebeurtenis gegeven.

Een ander voorbeeld van evenwichtige berichtgeving is de poging van het *Algemeen Dagblad* om de kennis van niet-moslims en moslims in Nederland over elkaar te vergroten. Het AD publiceerde hiervoor een wekelijkse rubriek waarin Nederlanders en moslims met elkaar de discussie aangaan. In deze rubriek werden per onderwerp de meningen van verschillende moslim- en niet-moslimactoren weergegeven. Voor het eerste artikel in de reeks werd zelfs door het AD, bij wijze van verkennend onderzoek, een quiz georganiseerd waaruit duidelijk bleek dat moslims en autochtone Nederlanders weinig kennis hebben over elkaar (AD, 9 oktober 2004). Een ander artikel uit deze reeks gaat over het veel voorkomende vooroordeel dat moslims zich aan zeer strikte regels houden. Nederlands bokskampioen Husnu Kocabas ergert zich aan dit veel voorkomende vooroordeel: 'Het grootste misverstand over de islam onder autochtone Nederlanders? Dat wij allemaal heel strenge gebruiken hebben waar we ons allemaal aan houden' (AD, 22 oktober 2004). Deze rubriek trok onze aandacht als een geslaagde poging om op een integrale en realistische manier over de islam te berichten, zonder de mening van de moslims zelf buiten beschouwing te laten.

Wanneer we het journalistieke genre vergelijken met de plaats van het artikel in de krant, merken we op dat op de pagina's met binnenlands en vooral buitenlands nieuws voornamelijk lange nieuwsberichten worden geplaatst die gerelateerd zijn aan islam. Interviewartikelen komen vooral

voor op de pagina's met binnenlands nieuws. Dit betekent dat vooral mensen woonachtig in Nederland geïnterviewd worden over de islam, en minder personen uit het buitenland. Voor een Nederlandse journalist is het immers gemakkelijker om iemand uit eigen land te benaderen voor een interview en bovendien kunnen Nederlanders ook hun mening over buitenlands nieuws geven. De gebeurtenissen waarover bericht wordt, spelen zich in de meeste gevallen af in Nederland in het algemeen (16%). Daarnaast spelen veel gebeurtenissen zich in Rotterdam af (12%), één van de meest multiculturele steden in Nederland. Op de derde plaats staat het Midden-Oosten (11%) als referentiepunt van de islam in het buitenland. In slechts 6% van de artikelen wordt Amsterdam als locatie vermeld.

Wie spreekt er namens of vanuit de islam?

In deze studie is ook gekeken welke mensen er over of namens de islam aan het woord komen in het AD. De keuze van de mensen die aan het woord worden gelaten, bepaalt immers vaak hoe een verhaal door de media naar voren gebracht wordt. Het maakt verschil of een witte islamdeskundige zijn zakelijke visie mag geven, of een moslima die vanuit haar eigen ervaring vertelt.

Genoemd, geciteerd of geparafraseerd – Het zal geen verrassing zijn dat de meeste moslimactoren enkel worden genoemd, in plaats van aan het woord gelaten. In 76% van de artikelen worden één of meerdere moslimactoren genoemd. In bijna de helft van de artikelen worden één of meer moslimactoren geciteerd (43%). Dit komt overeen met de studie van Ter Wal, waarin in 44% van de artikelen moslimactoren aan het woord kwamen. Ten slotte werden in 27% van de artikelen één of meerdere moslimactoren geparafraseerd. In meer dan de helft van de artikelen worden er dus geen visies van moslims weergegeven.

De eerste, prominentste actor (d.w.z. de actor die het eerst genoemd, geciteerd of geparafraseerd wordt in het artikel) blijkt ook het vaakst aan het

Tabel 2
Wie vertegenwoordigt de eerste genoemde, geciteerde of geparafraseerde moslimactor (in aantallen)?

Wie vertegenwoordigt de eerste moslimactor?	genoemd	geciteerd	geparafraseerd	totaal
geen actor aanwezig	0	0	0	141
zichzelf	220	79	33	332
islamitische organisatie, bijv. moskee	70	52	26	148
ondergrondse organisatie, bijv. terroristische organisatie	68	8	10	86
regering	20	16	8	44
allochtone burger	18	2	3	23
politieke partij	13	5	2	20
overige organisaties van/voor migranten	3	8	1	12
jongeren, scholieren/studenten	5	1	4	10
experts en intellectuelen	5	2	3	10
scholen en ouderorganisaties	9	1	0	10
anders*	35	28	15	78
totaal	466	202	105	914

* anders = de som van de resterende, relatief weinig voorkomende categorieën

woord gelaten te worden. Wat opvalt, is dat bijna de helft van alle moslimactoren namens zichzelf spreekt. Van de in totaal 332 eerste actoren die namens zichzelf spreken, worden er 220 slechts genoemd, 79 geciteerd en 33 geparafraseerd. Daarna spreken de actoren voornamelijk namens een islamitische organisatie of instelling (bijv. een moskee) of een ondergrondse (terroristische) organisatie. Als we nu alleen kijken naar de 86 gevallen waarin een terroristische organisatie als eerste actor voorkomt (zie tabel 2), dan wordt deze gemiddeld zeven keer meer enkel genoemd dan geciteerd of geparafraseerd. Leden van reguliere islamitische organisaties komen vaker aan het woord.

Toch zijn de personen en onderwerpen waar meningen over gegeven worden, tamelijk beperkt. Het meest wordt gesproken over moslims in hun algemeenheid en over terroristen. Zo publiceert het AD op 23 december 2004 een artikel met de volgende kop en opening:

Nederlandse moslims vatbaar voor extremisme

Den Haag – Moslims in Nederland kunnen moeilijk weerstand bieden aan de radicale islam. Dit komt doordat de radicalisering sluipenderwijs gaat. Er zijn weinig juridische of bestuurlijke middelen om te voorkomen dat groepen moslims zich afkeren van de maatschappij en overgaan tot geweld. Dat blijkt uit een rapport van de inlichtingendienst AIVD, dat vandaag naar de Tweede Kamer gaat. (AD, 23 december 2004)

Qua onderwerp spreken de actoren voornamelijk over terroristische daden en hiermee gelieerde onderwerpen. Ook religieuze aangelegenheden, integratie en 11 september 2001 komen vaak aan bod in het AD. In dit artikel worden nog meer bekende moslimdeskundigen aan het woord gelaten, die kritiek hebben op de (radicale) islam, zoals Tweede Kamerlid Ayaan Hirsi Ali, schrijver Abdelkader Benali en dichter/rechtsgeleerde Afshin Ellian. In de opinieberichtgeving is er vaker plaats voor de stem van de moslims zelf. Veel van de opiniërende berichten worden geschreven vanuit een moslimhoek of door islamkenners, die vaak de feitelijke berichtgeving bekritiseren of nuanceren. Hier worden regelmatig hardnekkige vooroordelen en stigma's ten aanzien van moslims weerlegd. Zo wordt onder andere gewezen op het onderscheid tussen 'normale' moslims en moslimterroristen. Verder valt op dat de graad van nuancering meegaat met de tijd: hoe later na 11 september 2001 de artikelen verschenen, hoe meer ruimte voor nuance.

Als we nu kijken welke bekende moslims het meest voorkomen in onze steekproef, dan staat de leider van Al Qaeda, Osama Bin Laden, onovertroffen op nummer één. Hij komt als actor het meest naar voren in de berichtgeving (48 keer), of het nu om de eerste actor gaat, of de vierde. Verder zijn het meestal imams die als moslimactoren naar voren worden geschoven in het AD. De meest voorkomende Nederlandse actor en islamdeskundige is Tweede Kamerlid Ayaan Hirsi Ali. Met haar kritiek op de fundamentele islam is zij een gewilde persoonlijkheid in de berichtgeving rond de islam. Wat verder opvalt, is dat de meeste actoren enkel genoemd worden, met uitzondering van de imams en Hirsi Ali. Zij worden regelmatig aan het

woord gelaten. Dit is ook bij woordvoerders van moskeeën een enkele keer het geval. Osama Bin Laden en Saddam Hoessein worden alleen genoemd en in een enkel geval geparafraseerd. Ahmed Aboutaleb, wethouder van Amsterdam, is iemand die juist nooit enkel genoemd wordt, maar altijd geciteerd of geparafraseerd. Andere bekende buitenlandse actoren die meerdere keren voorkomen, zijn onder anderen: Salman Rushdie, Ayatollah Khomeini, Samir A., Yusuf Islam (Cat Stevens), Yasser Arafat, Moellah Krekar. Nederlandse moslims die vaak voorkomen in de berichtgeving zijn Abdulwahid van Bommel en imam El Moumni.

Etnische identiteit en sekse – De etnische afkomst van de moslimactoren wordt vaker niet vermeld dan wel. Indien de afkomst wel genoemd wordt, blijkt duidelijk dat de overgrote meerderheid van de actoren aangeduid worden met ‘moslim’. Er wordt dus in de meeste gevallen verwezen naar religie, en niet naar afkomst. Dit blijkt vooral voor de eerste actor het geval. Aangezien de islam in veel landen en werelddelen wordt aangehangen en op veel verschillende manieren wordt geïnterpreteerd, is het spijtig dat met de aanduiding ‘moslim’ alle belijders van de islam over één kam geschoren worden, terwijl juist de grote diversiteit binnen de islam benadrukt zou moeten worden.

We zien verder dat het stempel ‘allochtoon’ in weinig gevallen wordt gehanteerd. Ook de termen ‘etnische minderheid’ of ‘buitenlander’ worden nauwelijks nog gebruikt. Er wordt nu vaker verwezen naar het land van herkomst (‘Turks’ of ‘Marokkaans’). Weinig moslimactoren worden als ‘Nederlands’ bestempeld, hoewel toch de meerderheid van de tweede en derde generatie moslims de Nederlandse nationaliteit bezitten. Dit heeft waarschijnlijk ook te maken met de manier van werken van journalisten; zij zijn vaak op zoek naar berichten met nieuwswaarde, nieuws dat afwijkt van het dagelijks leven van de meerderheid van de bevolking in de Nederlandse samenleving. En dus worden islamitische Nederlanders eerder als ‘moslim’ bestempeld dan als Nederlander.

Kijken we nu naar de sekse van de moslimactoren, dan valt op dat de islamberichtgeving vooral om mannen draait. Ongeveer de helft van alle moslimactoren is man, tegenover nog geen 7% vrouw. Op iets minder dan de helft van de actoren is sekse niet van toepassing, aangezien het hier om een groep of organisatie gaat. Interessant zou zijn om meer de opinies van moslimvrouwen te horen in de islamberichtgeving, aangezien wel vaak over hen wordt gepraat, maar niet mét hen.

Hoe wordt er over de islam bericht?

In de islamberichtgeving wordt het al snel duidelijk dat maar weinig berichten automatisch van een persbureau worden overgenomen. In bijna de helft van de artikelen (48%) is de auteur een redacteur van de krant, slechts bij 10% van de artikelen wordt als bron een persbureau opgegeven. Wel dient vermeld te worden dat in 33% van de gevallen de auteur onbekend was. Een klein percentage van de artikelen (9%) was geschreven door een gastauteur. Bij de analyse van artikelen over de islam, is het belangrijk ook te kijken naar de aanleiding van het bericht. Bijna twee op de tien artikelen over de islam worden op de eerste plaats geschreven naar aanleiding van een misdaad, vorm van criminaliteit of een arrestatie (16%). Op de tweede plaats

vormt een voorval/incident/ramp de aanleiding voor het bericht (11%) en op de derde plaats komen uitspraken van politici (10%). Hierbij moet wel vermeld worden dat de categorie 'anders' in een groot aantal gevallen genoemd is: bij in totaal 92 artikelen (14%). Als we verder kijken naar het verschil in aanleiding bij opiniërende en feitelijke berichten, dan valt op dat bij opiniërende artikelen (in de vorm van een betoog) de aanleiding meestal een uitspraak van een politicus is. De aanleiding van lezers om een ingezonden brief te schrijven is meestal een vorig artikel in dezelfde krant of ook een uitspraak van een politicus. Bij de feitelijke informatie is de aanleiding meestal een criminele gebeurtenis of misdaad.

Thema's – Inhoudelijk gezien komen de thema's 'terroristische aanslagen en aanverwante praktijken' en 'religie' het vaakst als hoofdthema's voor (beide 20%). Daarna zijn politieke onderwerpen vaak het hoofdthema (16%). Religie kwam ook het meest voor als subthema (19%), gevolgd door politiek en criminaliteit/geweld. Opvallend is dat in bijna één derde van de artikelen geen subthema aanwezig was (30%). Hieruit blijkt dat de focus in veel artikelen gericht is op slechts één thema, en dit is in de meeste gevallen terrorisme of religie. Ter vergelijking: bij Poole (2002) is onderwijs het meest genoemde onderwerp in relatie tot de islam (een kwart van alle artikelen over de Britse islam). Het onderzoek van Poole is echter gebaseerd op artikelen uit de periode 1994-1996, dus ver voor de aanslagen op de Twin Towers. Van Dijk (1991) vond al in 1989 een verhoogde aandacht voor onderwijs in relatie tot moslims in de Engelse pers.

Tabel 3
Hoofdthema's in het
bericht per soort islam
(in aantallen)

	islam Nederland	islam buitenland	beide, nadruk op Nederland	beide, nadruk op buitenland	islam algemeen	totaal
religie	58	27	13	5	34	137
terrorisme	19	78	23	3	14	137
politiek	31	52	7	2	17	109
criminaliteit/geweld	20	37	2	0	5	64
etnische verhoudingen	19	18	7	1	6	51
onderwijs	24	8	3	1	3	39
discriminatie	14	4	2	0	6	26
gezondheid/welzijn	3	2	1	1	3	10
economie	3	4	1	0	1	9
ethiek	2	2	1	0	3	8
arbeidsmarkt	3	0	1	0	0	4
familierelaties	1	1	0	0	1	3
sport	0	1	0	0	1	2
anders*	29	19	9	1	20	78
totaal	226	253	70	14	114	677

* anders = de som van de resterende, relatief weinig voorkomende categorieën

In onze steekproef gaan de artikelen over de islam in Nederland het meest over religie en politiek (zie tabel 3). Terrorisme wordt bovendien doorgaans in verband gebracht met de internationale islam, niet de islam in Nederland. We zien ook dat de artikelen die berichten over de islam in het

buitenland, het meest terrorisme als hoofdthema hebben, met op de tweede plaats politiek. Als er over de islam in het algemeen gesproken wordt in de artikelen, dan komt religie het prominentst naar voren, daarna politiek en op de derde plaats terrorisme.

Kortom: de islamberichtgeving blijkt minder negatief dan door auteurs zoals Shadid (1995) wordt beweerd. Journalisten berichten over het algemeen op een evenwichtige manier over de islam, maar de thema's die met de islam in verband worden gebracht, hebben wel vaak een negatieve lading. De keuze van de onderwerpen kan daarmee wel stigmatisering van moslims in de hand werken, aangezien veel artikelen over terrorisme, fundamentalisme en geweldpleging gaan. Vaak worden moslims en 'de' islam als de daders van geweld gezien, en niet-moslims als slachtoffers. In de buitenlandse berichtgeving zijn het vooral fundamentalistische moslimgroepen (zoals de Taliban) die geproblematiseerd worden. Dit is vooral na 11 september 2001 het geval. Verder bleek de binnenlandse islamberichtgeving over het algemeen vaker voorzien van opinie en duiding. Ook is er ruime aandacht voor de moslimcultuur en vooral voor het religieuze aspect ervan. De binnenlandse berichtgeving bevat meer achtergrondinformatie over de islam dan de buitenlandse. Journalisten gaan in eigen land nu eenmaal wat makkelijker op zoek naar verdiepende informatie over de islam dan in het buitenland. Daarbij komt nog dat buitenlands nieuws vaak wordt aangeleverd door internationale persagentschappen en vervolgens redactioneel bewerkt, dat wil zeggen zonder de diepere betekenis van het bericht te duiden dankzij een ooggetuige, een correspondent, enzovoort.

Zijn er veranderingen naar aanleiding van de moord op Theo van Gogh?

Na dit overzicht van de resultaten die betrekking hebben op de gehele onderzoeksperiode, willen we nagaan of er verschillen zijn te ontdekken tussen de routineberichtgeving en de islamberichtgeving naar aanleiding van de crisis ontstaan door de moord op filmmaker Theo van Gogh op 2 november 2004. Een soortgelijke bedoeling had Robert Nieuwland (2005). Hij heeft onderzocht hoeveel keren bepaalde termen die verband houden met islamitisch fundamentalisme, voorkomen in *de Volkskrant* en *NRC Handelsblad* drie maanden voor de moord op Van Gogh in vergelijking met drie maanden erna. Hij komt tot de conclusie dat termen als 'moslimfundamentalisme', 'moslimterreur' en 'moslimextremisme' tot wel zestien keer meer dan voor de moord in beide kranten werden gebruikt. Het lijkt erop dat journalisten en opiniemakers er niet voor terugschrokken om deze beladen termen te gebruiken (Nieuwland, 2005). De vraag is of het hier om een incidentele publiciteitsgolf gaat dan wel om een aanhoudende vorm van islamberichtgeving. We vermoeden dat er in de berichtgeving van het AD na de moord ook andere accenten zullen worden gelegd in de keuze van de thema's in de artikelen (o.m. meer aandacht voor terrorisme), dat er in de nieuwsframes meer aandacht dan voorheen zal gaan naar het verantwoordelijkheids- en het human-interestframe, en dat er meer prominentie zal worden gegeven aan de islam in Nederland dan de islam in het buitenland.

Kijken we naar de soort islam die naar voren komt, dan zien we dat in de berichten na de moord op Van Gogh verhoudingsgewijs meer aandacht gaat naar de islam in Nederland dan naar die in het buitenland: 52% erna in vergelijking met 32% ervoor ($\chi = 10.2$; $p = 0.001$). Aandacht voor de islam in het buitenland na de moord is herleid tot een vierde van voorheen: respectievelijk 40% en 11% ($\chi = 19.8$; $p = 0.000$). Deze vaststelling hangt nauw samen met de plaats waar de gebeurtenis zich afspeelt: zoals verwacht is Amsterdam beduidend meer de centrale locatie na de moord dan ervoor (11% t.o.v. 5%; $\chi = 4.5$; $p = 0.030$). De focus is algemeen genomen duidelijk meer op Nederland gericht na de moord dan ervoor: 13% t.o.v. 40% ($\chi = 31.1$; $p = 0.000$). Dit gaat ten koste van de aandacht voor het Midden-Oosten als achtergrond voor de berichtgeving (2% erna versus 12% ervoor; $\chi = 6.4$; $p = 0.011$).

Afgaand op het aantal actoren dat in de artikelen wordt genoemd, stellen we vast dat er verhoudingsgewijs significant meer niet-moslims worden genoemd na de moord dan ervoor: 67% in vergelijking met 38% ervoor ($\chi = 20.6$; $p = 0.000$). Waar voorheen de aandacht in veel artikelen ging naar de islam op zich, staat in de artikelen na de moord de relatie van de islam met andere groeperingen binnen de Nederlandse samenleving (en dus niet-moslimactoren) centraal. De resultaten laten zien dat journalisten zich negatiever uitlaten ten aanzien van moslims na de moord dan ervoor (in 16% van de artikelen versus 8% ervoor; $\chi = 4.0$; $p = 0.044$). Deze vaststelling hangt samen met de positievere houding van de journalist ten aanzien van niet-moslims (in 11% van de artikelen tegenover 6% ervoor; $\chi = 15.1$; $p = 0.000$). Hier moet uiteraard gewezen worden op het feit dat slechts de twee maanden na de moord op Van Gogh zijn onderzocht: verwacht mag worden dat deze geconstateerde polariserende effecten van tijdelijke aard zijn en langzaam weg zullen ebbes.

Naar vormkenmerken van de berichten toe wijst onze analyse uit dat er, wanneer we de lengte van de berichten vergelijken voor en na de moord op Theo van Gogh, verhoudingsgewijs langere artikelen zijn verschenen: 21% van de na de moord verschenen artikelen waren kort in vergelijking met 36% ervoor ($\chi = 4.625$; $p = 0.032$). Als we kijken naar de aanleiding voor de publicatie van het bericht, stellen we vast dat een voorval en een misdaad verhoudingsgewijs meer voorkomen na de moord dan ervoor: respectievelijk 19% versus 10% ($\chi = 5.538$; $p = 0.008$) en 15% versus 27% ($\chi = 7.024$; $p = 0.008$). Eigen onderzoek van de journalist kwam ook vaker voor als aanleiding voor een bericht na de moord dan ervoor: 8% erna in vergelijking met 3% ervoor ($\chi = 5.083$; $p = 0.024$). Qua hoofdthema wordt de berichtgeving na de moord gekenmerkt door een verhoogde aandacht voor terroristische aanslagen en aanverwante praktijken: 31% in vergelijking met 19% voorheen ($\chi = 4.600$; $p = 0.031$). In de relatieve aandacht voor de subthema's zien we geen significante verschillen.

Nieuwsframes

Om na te gaan hoe de twintig statements in ons codeboek onderling samenhangen en stabiele nieuwsframes aan het licht brengen in de berichtgeving, is een principale componentenanalyse uitgevoerd (varimax-rotatie; 0.60 gold als ondergrens voor de toekenning van items tot factoren). Deze reflecteert over de hele onderzoeksperiode grosso modo de vijf

eerder genoemde nieuwsframes en biedt dus ondersteuning voor de structuur van de statements die ten grondslag liggen aan de frames. Uit aparte factoranalyses, uitgevoerd voor de periode voor en na de moord op Van Gogh, blijkt enerzijds dat de factoroplossing voor de periode voor de moord vrijwel identiek is aan de analyse voor de totale periode. Voor de periode na Van Gogh vinden we echter enkele kleine verschuivingen. Goed en kwaad waren in de berichtgeving voor de moord gekoppeld aan verwijzingen naar God of Allah of aan sociale voorschriften. In de periode erna zijn goed en kwaad losgekoppeld van de rest van het moraliteitsframe en verbonden met gevoelens van verontwaardiging en empathie en de consequenties van de gebeurtenissen voor derden in de Nederlandse samenleving. Nog steeds geldt echter dat in grote lijnen de structuur van de totale factoranalyse overeind blijft en er dus geen sprake is van *reframing*. Kennelijk is de structuur van de hier gehanteerde generische frames dus tamelijk robuust en weinig gevoelig voor ingrijpende maatschappelijke gebeurtenissen zoals de moord op Van Gogh.

Een andere vraag met betrekking tot nieuwsframes die ons in dit onderzoek bezighoudt, is in hoeverre er verschuivingen zijn in hun relatieve visibiliteit. In tabel 4 staan de resultaten vermeld van de T-testen die de periode voor en na de moord vergelijken. Hieruit blijkt dat de aandacht voor economische gevolgen in de berichtgeving na de moord afneemt. Aspecten van moraliteit en verantwoordelijkheid komen echter meer op het voorplan. Zo verschijnt er op 3 november 2004 een artikel waarin moskeebezoekers aan het woord worden gelaten om hun reactie op de moord op Van Gogh te geven. De titel van het artikel luidt: 'Dat de dader een Marokkaan is, heeft me echt verbaasd'. Marokkaanse moskeebezoekers worden dus aangesproken op het feit dat de moordenaar van Van Gogh een Marokkaan was. Hierin komt overduidelijk het verantwoordelijkheidsframe naar voren. Ook maakt het artikel duidelijk dat de moskeebezoekers de moord afwijzen en bang zijn voor de mogelijke gevolgen voor de hele moslimbevolking in Nederland. Het moraliteitsframe is prominent in een artikel gepubliceerd op 12 november 2004, getiteld 'Jongeren zoeken naar de pure vorm van islam; Onderzoeker vreest dat samenleving meer Mohammed B.'s kweekt'. Antropoloog Martijn de Koning komt aan het woord over de toenemende worsteling van allochtone jongeren met hun religieuze identiteit. Ze hebben moeite met de islam van hun ouders en komen op het internet in aanraking met een radicale vorm van de islam die sommigen blijkt aan te spreken.

Tabel 4
Nieuwsframes voor en na de
moord op Theo van Gogh

nieuwsframes	gemiddelden		T-waarde	significantie
	voor	na		
conflict	-0,010	0,097	0.80	0.211
economische gevolgen	0,022	-0,222	2.79	0.003
moraliteit	-0,021	0,206	1.71	0.045
verantwoordelijkheid	-0,025	0,253	1.80	0.038
human interest	-0,007	0,067	0.55	0.290

Het werd reeds duidelijk dat bij de vergelijking van de berichtgeving voor en na de moord op Van Gogh er verrassend genoeg geen significante toename van het conflictframe kon worden vastgesteld. Deze bevinding moeten we enigszins nuanceren wanneer we de hantering van het conflictframe uitsplitsen naar de behandeling van de islam in Nederland versus in het buitenland. In de artikelen waarin de islam in het buitenland, de combinatie van de islam in het buitenland en in Nederland, alsook de islam in het algemeen centraal staan, is er inderdaad geen enkele sprake van toename van het conflictframe. Met betrekking tot de islam in Nederland is er echter wel een significante toename ($p = 0.007$).

Een gesignaleerd probleem bij resultaten rond framing is echter dat de lengte van de artikelen van invloed blijkt te zijn op het voorkomen van frames (zie d'Haenens & Bosman, 2003; De Kort & d'Haenens, 2005). Zoals reeds vermeld, komen meer langere artikelen voor in de berichtgeving na de moord. Mocht dit verband tussen framing en lengte van het artikel ook nu weer blijken, dan zouden de gevonden verschillen tussen de berichtgeving voor en na de moord simpelweg te wijten kunnen zijn aan de verschillen in lengte van de artikelen. Alle frames blijken inderdaad meer voor te komen in langere artikelen: echter alleen bij het economische-gevolgenframe ($p = 0.003$), het moraliteitsframe ($p = 0.045$) en het verantwoordelijkheidsframe ($p = 0.038$) is dit verschil significant. Dit betekent dat het effect van de lengte van de artikelen bij het moraliteitsframe verantwoordelijk zou kunnen zijn voor het gevonden verschil. Een ANOVA-toets met artikel-lengte als covariaat laat inderdaad zien dat het verschil tussen voor en na de moord niet langer significant is ($p = 0.150$). Bij het economische-gevolgenframe zijn het juist de artikelen na de moord op Van Gogh waarin minder frames worden gehanteerd. Bij het verantwoordelijkheidsframe ten slotte, is het effect van lengte niet significant.

Conclusies en discussie

Ondanks het gegeven dat de islam vaak in verband wordt gebracht met negatieve gebeurtenissen, is de berichtgeving in het AD over de islam tamelijk evenwichtig te noemen. Dat wil zeggen: de gebeurtenissen worden vanuit verschillende standpunten belicht. De islam in Nederland wordt wel meer geduid dan de islam in het buitenland aan de hand van verschillende opinies van Nederlandse (moslim)actoren en achtergrondinformatie. Deze vaststelling hangt samen met de opinieberichtgeving in de krant: hier komen verschillende moslims aan het woord, die elk een ander licht op bepaalde gebeurtenissen werpen. Als we nu kijken hoe de etnische identiteit van de actoren in de berichtgeving wordt weergegeven, dan wordt de term 'moslim' het meest gebruikt. Deze term heeft in de loop der jaren, naast het religieuze aspect, ook een etnische betekenis gekregen.

Kortom: uit ons onderzoek blijkt dat de kritiek van te weinig aandacht voor diversiteit aan meningen vooral geldt voor de islam in het buitenland. Aspecten met betrekking tot de islam in Nederland worden vaak uitgelegd aan de hand van diverse opinies, onder andere van Nederlandse moslims en islamdeskundigen. Hierdoor wordt een tamelijk evenwichtig beeld gegeven van de islam in Nederland. De internationale islam wordt daarentegen wel vaak in verband gebracht met terrorisme en geweld, mede als gevolg van de terroristische aanslagen van 11 september 2001.

Interessant zou zijn om in vervolgonderzoek na te gaan of de geconstateerde verschuivingen in de berichtgeving ten opzichte van de islam in Nederland van na de moord op Theo van Gogh, zich verder doorzetten of juist wegebben. In dit licht is ook de nieuwe koers die het *Algemeen Dagblad* in het najaar van 2005 is gaan varen van belang. Het vernieuwde AD richt zich meer op kortere verhalen, zodat lezers binnen vijf tot tien minuten op de hoogte zijn van het prominentste nieuws. Daarbij wordt de burger zelf ook meer betrokken bij het samenstellen van de krant: lezers worden in de gelegenheid gesteld om ook zelf berichten te schrijven uit eigen straat of wijk. Deze ontwikkelingen staan in nauw verband met een tendens naar een participatievere journalistiek, waarbij de burgers en niet de politieke gezagsdragers centraal staan. Het is de vraag wat de gevolgen van deze nieuwe vorm van journalistiek voor de berichtgeving over de islam zijn. In het positieve geval zullen er meer burgers met een islamitische achtergrond bij het nieuws betrokken worden, om hun perspectief op bepaalde gebeurtenissen te geven. In het negatieve geval zullen er meer korte, feitelijke artikelen en minder lange achtergrondartikelen over de islam verschijnen, omdat de krant meer kort en bondig nieuws wil brengen. Een vervolgstudie waarin de islamberichtgeving van 2005 in alle landelijke Nederlandse kranten, inclusief het vernieuwde AD, wordt onderzocht, wordt momenteel uitgevoerd, gecombineerd met kwalitatieve inhoudsanalyses.

Literatuur

- Cottle, S. (Ed.) (2000). *Ethnic minorities and the media: Changing cultural boundaries*. Buckingham/Philadelphia: Open University Press.
- d'Haenens, L. (2005). Publieke discussie over de islam in Nederland: enkele beschouwingen. *Migrantenstudies*, 21, nr. 1, 42-52.
- d'Haenens, L. & Bosman, J. (2003). Portrayal of Canada in the Dutch print media. *Canadian Journal of Communication*, 28, nr. 2, 203-218.
- Dijk, T. van (1991). *Racism and the press*. Londen: Routledge.
- Entman, R.M. (1993). Framing: Toward clarification of a fractured paradigm. *Journal of Communication*, 43, nr. 4, 51-58.
- Fennema, M. (2001). *Persstemmingen na 11 september*. Amsterdam: Instituut voor Migratie- en Etnische Studies (IMES).
- Galtung, J. & Ruge, M.H. (1965). The structure of foreign news. *Journal of Peace Research*, 2, 64-91.
- Hartmann, P. & Husband, C. (1974). *Racism and the mass media*. Londen: Davis Poynter.
- Helden, P.E. van (2005). *Framing Islam. Een onderzoek naar de beeldvorming over moslims in de media en onder de Nederlandse bevolking*. Scriptie. Amsterdam: Vrije Universiteit.
- Sterk, G. & Balgobind, S. (2005). *Kijkerspanel Nederlands televisiedrama 2004*. Utrecht: Mira Media.
- Kort, K. de & d'Haenens, L. (2005). Berichtgeving over Pim Fortuyn en extreem-rechts gedachtegoed in twee Nederlandse kranten vergeleken. *Tijdschrift voor Communicatiewetenschap*, 33, nr. 2, 127-145.
- Neuman, W.R., Just, M.R. & Crigler, A.N. (1992). *Common knowledge. News and the construction of political meaning*. Chicago: University of Chicago Press.
- Nieuwland, R. (2005). *Zelfcensuur en islamitisch fundamentalisme*. Scriptie. Tilburg: Fontys Hogeschool Journalistiek.
- Poole, E. (2002). *Reporting Islam. The media and representations of Muslims in Britain*. Londen: I.B. Tauris.

- Richardson, J.E.** (2004). *(Mis)Representing Islam. The racism and rhetoric of British broadsheet newspapers*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Semetko, H.A. & Valkenburg, P.M.** (2000). Framing European politics: A content analysis of press and television news. *Journal of Communication*, 50, nr. 2, 93-109.
- Shadid, W.** (1995). Media en minderheden: de rol van de media bij het ontstaan en verspreiden van vooroordelen over etnische minderheden. *Toegepaste Taalwetenschap in Artikelen*, 52, nr. 2, 92-104.
- Shadid, W. & Koningsveld, P.S. van** (2002). The negative image of Islam and Muslims in the west: Causes and solutions. In W. Shadid & P.S. van Koningsveld (Eds.), *Religious freedom and neutrality of the state: The position of Islam in the European Union* (pp. 174-196). Leuven: Peeters.
- Sterk, G. & Liu, S.F.** (2003). *Rapport kijkerspanel nieuws en actualiteiten*. Utrecht: Mira Media.
- TNS NIPO** (2005, 27 augustus). *Veel moslims beleven berichtgeving in media als negatief*. Persbericht. Amsterdam: TNS NIPO.
- Wal, J. ter** (2004). *Moslim in Nederland. De publieke discussie over de islam in Nederland: Een analyse van artikelen in de Volkskrant 1998-2002*. SCP-werkdocument 106d. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Abstract

Leen d'Haenens and Susan Bink

Islam in the Dutch press: With special focus on the *Algemeen Dagblad*

This study sheds light on the way the popular Dutch newspaper *Algemeen Dagblad* reports on Islam. Clearly, there was a greater focus on Islam in the period from 1998 to 2004. Islam as such has been a much-discussed item since 9/11 and has often been related to terrorism, fundamentalism, the suppression of women and violence. However, a distinction must be made between foreign and Dutch Islam. Foreign Islam is more often associated with terrorism than Dutch Islam. Reporting on Dutch Islam gene-

rally involves religion and politics, although the killing of Theo van Gogh on November 2, 2004, changed the picture in that Dutch Islam too was frequently tied up with terrorism. Analysis of articles written before and after the murder reveals that journalists began to write about Muslims from a more negative viewpoint after that: articles tended to be longer and journalists did more investigative work of their own. The Netherlands clearly became the focus of attention and the Middle East lost some of its importance. With regard to news frames, articles after November 2 tended to give more weight to aspects of morality and responsibility, although the conflict frame acquired more importance when Dutch Islam was dealt with.

Keywords

Islam, Muslims, Dutch press, news frames, Theo van Gogh